

Politeja

nr 5(74), 2021, s. 7-21

<https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.74.01>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Magdalena RATAJCZAK

Uniwersytet Wrocławski

magdalena.ratajczak@uwr.edu.pl

Marta RYNIEJSKA-KIEŁDANOWICZ

Uniwersytet Wrocławski

marta.ryniejska-kielდანowicz@uwr.edu.pl

PAMIĘĆ HISTORYCZNA MIAST

KONCEPCJE *CITY DIPLOMACY*

ABSTRACT

Historical Memory of Cities: The Concepts of City Diplomacy

Cities play a very important role in contemporary international relations. We introduce the concept of city diplomacy in this paper. Many important themes addressed by cities within the framework of city diplomacy are those related to history. Cities often build their promotional narratives around them. We look at selected contemporary cities and their policies in the area of cultural diversity, taking into account the historical perspective. For many cities, the building of a community of memories and the running of a coherent narrative using history are becoming very important elements in strengthening their identity and image. The article will point to museums as an example of such activity.

Keywords: city diplomacy, historical diplomacy, museums, historical memory

Słowa kluczowe: dyplomacja miast, dyplomacja historyczna, muzea, polityka pamięci

WPROWADZENIE

Miasta we współczesnych stosunkach międzynarodowych pełnią niezwykle istotną funkcję. Wzrasta znaczenie struktur lokalnych, zwiększa się również rola promocyjna miast. Samorządy uczestniczą w różnego typu zrzeszeniach, co służy promocji, ale również może być istotnym czynnikiem rozwoju. Dla wzrastającej roli miast znaczenie ma także to, że liczba żyjącej w nich ludności systematycznie się zwiększa, a one same dysponują olbrzymimi budżetami. Również Unia Europejska zauważa, że miasta są kolebkami innowacyjności, kreatywności, a globalizacja zwiększa ich znaczenie. Z jednej strony stały się one partnerami dla aktorów politycznych, z drugiej angażują się w istotne kwestie, takie jak zanieczyszczenie środowiska, ubożenie społeczeństwa, zderzenie kultur, tworzenie miejsc pracy. Unia dostrzega w miastach partnera, a współpraca z nimi umożliwia *zejście na poziom lokalny i większy kontakt z obywatelami*. Globalne i lokalne kwestie są coraz bardziej powiązane, a miasta mają większe pole do działania. Jak zauważa wielu badaczy, w tym m.in. Robert Putnam, istnieją silne powiązania pomiędzy polityką lokalną a międzynarodową, które powinny wzajemnie się uzupełniać. Widać to w programach unijnych, gdzie bardzo często wspomina się o poziomie lokalnym czy sieciach miast¹. Miasta z jednej strony odpowiadają na potrzeby obywateli, z drugiej strony w warunkach globalizacji, gdzie odległość odgrywa coraz mniejszą rolę, współpracują nawet z najbardziej oddalonymi od siebie instytucjami i organizacjami, wpływając na procesy w środowisku międzynarodowym, na przykład poprzez koalicje ośrodków. Podobne rozumienie wprowadza Arie M. Kacowicz, który uważa, że domeny polityki zagranicznej i wewnętrznej wchodzą ze sobą w interakcje. Nazywa to intermestycznością polityki zagranicznej². Współpraca zagraniczna samorządów jest bez wątpienia dopełnieniem działań podejmowanych przez rząd w sferze polityki zagranicznej. Miasta angażują się również w projekty, które są ściśle powiązane z ich historią, położeniem geograficznym czy tożsamością. Warto również odwołać się do Benjamina R. Barbera, który podkreśla, że to właśnie miasta są przyszłością cywilizacji, a ich burmistrzowie coraz częściej angażują się w rozwiązywanie problemów globalnych³.

Celem niniejszego artykułu jest próba zdefiniowania dyplomacji miast, jak również analiza powiązań terminu z dyplomacją historyczną i polityką pamięci. Teza, którą stawiają autorki, brzmi: Dyplomacja historyczna oraz polityka pamięci są dziś istotnym narzędziem kształtowania tożsamości miasta, jego wizerunku oraz pozycji w przestrzeni międzynarodowej. Muzea stanowią istotny segment polityki miasta w zakresie budowania przestrzeni międzykulturowej. Dzięki badaniom nad literaturą przedmiotu i analizie przypadków, wywiadom oraz obserwacji uczestniczącej chcemy wykazać, że miasta mogą

¹ R.D. Putnam, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*, „International Organization” 1988, vol. 42, no. 3, s. 427-460.

² A.M. Kacowicz, *Globalization and the Distribution of Wealth: The Latin American Experience 1982-2008*, Cambridge 2015, s. 10.

³ Szerzej na ten temat: B.R. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Warszawa 2014.

aktywnie działać na tym polu, wykorzystując placówki muzealne, i zabierać głos w ważnych dla społeczeństw kwestiach, utrwalając pamięć historyczną i poczucie wspólnoty.

KONCEPCJE DYPLOMACJI MIAST

Zgodnie z koncepcją dyplomacji miast (w oryginale *city diplomacy*), którą usystematyzowali w 2007 roku naukowcy z Netherlands Institute of International Relations w Clingendael, Rogier van der Pluijm i Jan Melissen, rośnie rola ośrodków w polityce międzynarodowej. Holenderscy badacze rozumieją dyplomację miast dość szeroko: jako instytucje i procesy, przez które miasta lub samorządy terytorialne angażują się w stosunki polityczne na międzynarodowym poziomie w celu reprezentowania swoich interesów i zaistnienia na arenie międzynarodowej. Rozpatrują oni *city diplomacy* w sześciu wymiarach: bezpieczeństwo, rozwój, ekonomia, kultura, współpraca i reprezentacja. W artykule tym skupimy się na wymiarze kulturowym (w tym historycznym), próbując wskazać rolę muzeów jako jednego z katalizatorów dyplomacji miast. Jak zauważa Joanna Santera-Szeliga, coraz częściej bowiem docenia się kulturę w polityce miast, obserwuje się przejście od rozumienia kultury jako kwestii drugorzędnej do wykorzystania wymiaru kulturowego jako ważnego elementu polityki ośrodków, m.in. propagowania wielokulturowości, tolerancji czy praw człowieka⁴.

Jak zauważa Teresa La Porte, z jednej strony miasta, prowadząc kampanie dyplomatyczne, adresują je do odbiorców zagranicznych, z drugiej jednak strony te komunikaty docierają do ich własnych mieszkańców (wymiar wewnętrzny), pełniąc określone funkcje, np. wzmacniając tożsamość. Można więc uznać, że istnieje silne powiązanie działań dyplomacji publicznej z dyplomacją miast. Wiele z działań międzynarodowych prowadzonych przez miasta jest zbieżnych ze strategiami komunikacyjnymi, zaangażowaniem i interakcją, które zalicza się do działań nazywanych obecnie nową dyplomacją publiczną. Jednak zdolność miast do wywierania wpływu ogranicza się do komunikowania wartości i zasad, które są przekazywane poprzez lokalne inicjatywy i działania⁵, jak np. idea wielokulturowości czy polityka pamięci. Aktywność miasta na arenie międzynarodowej zależy również od czynników wewnętrznych.

Można tu wymienić kulturę miasta, ale również pieniądze, możliwości i chęć rozwoju. Pojawia się w tym kontekście teza, że większe miasta znacznie częściej wykorzystują dyplomację miast. Kolejnym ważnym czynnikiem jest charakter systemu politycznego. W jednym państwie miasta będą miały większą autonomię, w innym mniejszą, ponadto istotne są powiązania pomiędzy nimi a władzą centralną. Innym ważnym czynnikiem w prowadzeniu *city diplomacy* jest położenie geograficzne. To, czy miasto odgrywa np. rolę centrum polityczno-ekonomicznego, jak daleko znajduje się od granicy państwowej, czy jest np. portem, determinuje prowadzenie dyplomacji miast.

⁴ J. Santera-Szeliga, *Kulturotropia*, Warszawa 2021, s. 8.

⁵ T. La Porte, *City Public Diplomacy in the European Union*, [w:] *European Public Diplomacy: Soft Power at Work*, red. I. Melissen, M.K. Davis Cross, London 2013, s. 85-111.

La Porte stosuje pojęcie dyplomacji publicznej miasta, którą definiuje odmiennie niż branding. Wskazuje na różnice pomiędzy tym terminem a akcjami promocyjnymi zaplanowanymi, by promować markę, bowiem branding koncentruje się na mieście jako jednostce, zaś dla *city diplomacy* ważne są interesy mieszkańców i dążenie do wpływu na decyzje polityczne na arenie międzynarodowej⁶. Również Dan Koon-hong Chang w artykule poświęconym dyplomacji miast zauważa, że w ostatnich latach miasta stały się zdolne do współpracy w kwestiach o charakterze globalnym. Autor jest zdania, że miasta są źródłem nadziei na to, że obywatele zainteresują się problemami globalnymi, a dobrze prowadzona dyplomacja może nawet te problemy rozwiązać⁷. Warto również nadmienić, że w literaturze przedmiotu pojawia się pojęcie *urban soft power*, które skupia się na wpływie, wymianie kulturowej i reputacji miast w kontekście globalnym. Obejmuje ono wpływ na inne miasta i regiony przez wykorzystanie między innymi przyciągania i perswazji. Siła ta wypływa z kultury, wartości i innych atrakcji miasta⁸.

W polskiej literaturze przedmiotu rzadko podejmowane są tematy związane z dyplomacją miast. Pojawiają się pojęcia „własnej polityki zagranicznej” lub „dyplomacji publicznej miasta”. Proponuje je Beata Ociepka, która uważa, że wykraczają one poza proponowaną „współpracę międzynarodową”, gdyż przypisują jednostkom samorządu lokalnego możliwość wpływania na procesy decyzyjne w stosunkach międzynarodowych⁹. Autorka podkreśla również fakt, że nie chodzi tutaj o prowadzenie przez samorządy polityki zagranicznej, gdyż takich uprawnień nie posiadają. Natomiast można je nazwać aktorami w sieciowym modelu dyplomacji publicznej w takich państwach i okresach historycznych, w których jej nowa wersja – włączająca aktorów niepaństwowych, w tym samorządowych – jest prowadzona¹⁰. Podobnie do tematu podchodzą Michele Acuto, Anna Kosovac i Kris Hartley, pisząc, że miastom nadal brakuje pełnej legitymizacji jako podmiotom globalnym¹¹.

Jak już wcześniej wspomnieliśmy, powodów, dla których *city diplomacy* nabiera znaczenia, jest wiele. Można je podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Jeśli chodzi o wewnętrzne motywy, to po pierwsze miasta decydują się na tę formę działalności w celu realizacji interesów swoich i obywateli. Drugim powodem jest aktywność obywateli, którzy mogą wymusić konkretne zachowania lub decyzje na państwowych aktorach stosunków międzynarodowych. Trzeci powód to solidarność i współpraca z innymi

⁶ Tamże.

⁷ D. Koon-hong Chang, *City Diplomacy and „Glocal” Governance: Revitalizing Cosmopolitan Democracy*, „The European Journal of Social Science Research” 2016, vol. 29, no. 2, s. 134-160.

⁸ P. Sanchez Chillon, *The Cities Diplomacy Series (I): How Cities Are Taking Over the World*, 19 VIII 2014, [online] <https://urban360.me/2014/08/19/the-cities-diplomacy-series/>, 20 VIII 2021.

⁹ B. Ociepka, *Dyplomacja samorządowa w polskim modelu dyplomacji publicznej*, XI 2017, s. 4, [online] https://www.researchgate.net/publication/321255155_Dyplomacja_samorzadowa_w_polskim_modelu_dyplomacji_publicznej, 20 VIII 2021.

¹⁰ Tamże.

¹¹ M. Acuto, A. Kosovac, K. Hartley, *City Diplomacy: Another Generational Shift?*, „Diplomatica. A Journal of Diplomacy and Society” 2021, vol. 3, no. 1, s. 137-146.

miastami – w tym przypadku motywem jej podejmowania może być chęć zaistnienia na arenie międzynarodowej i efektywna promocja miasta w kraju, ale i za granicą.

Nie ulega wątpliwości, że rozwój dyplomacji miast jest pochodną wzrostu znaczenia niepaństwowych aktorów w stosunkach międzynarodowych, rozwinęły się też nowe formy komunikowania (jak dyplomacja publiczna), które kładą nacisk na relacje i dialog. Mówi się również o sieciowaniu (networkingu), które polega na budowaniu relacji pomiędzy aktorami państwowymi i niepaństwowymi, zagranicznymi i krajowymi. Zauważa się również w ostatnich latach współpracę miast w zakresie zagadnień globalnych. Dan Koon-hong Chang twierdzi, że to właśnie miasta stają się nadzieją na zainteresowanie obywateli globalnymi problemami¹².

Wielu badaczy dyplomację publiczną łączy z brandingiem narodowym. Głównym powodem takiego działania jest podobieństwo między formami oddziaływań, do których możemy zaliczyć np. podniesienie poziomu świadomości i znajomości kraju za granicą, tworzenie pozytywnych skojarzeń i wyobrażeń, angażowanie i wpływ na odbiorców. Należy również podkreślić, że wszystkie formy charakteryzują się wzajemnym przenikaniem, co sprawia, że trudno jest nakreślić granice między nimi. Podobnie jest z promocją miasta na arenie międzynarodowej. Koncepcje mocno się uzupełniają. Szczególnie widoczne jest to w ich genezie. Konkurencja między jednostkami terytorialnymi, procesy globalizacji ułatwiające przepływ kapitału, ludzi i dóbr, usług, technologii, zmiana roli i zakresu decyzyjnego samorządów terytorialnych oraz wzrost świadomości społeczeństwa na temat przynależności do wspólnot lokalnych, narodowych i etnicznych miały wpływ na rozwój zarówno marketingu terytorialnego, jak i dyplomacji miast.

Warto jednak zauważyć, że dyplomacja miast opiera się na działaniach, które wzmacniają społeczne i polityczne interesy (współpraca, zapobieganie konfliktom), przy czym różni się od działań, które mają na celu promowanie miasta jako marki. Oba jednak mają punkty wspólne, jakimi są pozytywne konsekwencje dla obywateli. Branding ma na celu przedstawienie miasta w pozytywnym świetle, podczas gdy dyplomacja miast koncentruje się na interesie obywateli i aspiruje do wpływania na międzynarodowe decyzje polityczne, które mogłyby rzutować na życie miasta. Trudno jednak nie zauważyć, że obie dziedziny uzupełniają i warunkują się wzajemnie. Przykłady, które opisujemy w tym artykule, obrazują cele, jakimi kieruje się dwa wybrane przez nas miasta: kanadyjski Halifax i szwajcarski Zurich, aby prezentować interesy swoich obywateli, ale także wzmacniać politykę państwa w obszarze poszanowania różnorodności kulturowej.

DYPLOMACJA HISTORYCZNA, POLITYKA PAMIĘCI A DYPLOMACJA MIAST. MUZEA PAMIĘCI

Ważnym tematem, który jest podejmowany przez miasta w ramach *city diplomacy*, są zagadnienia nawiązujące do historii. Często wokół nich ośrodki budują narrację promocyjną. Można zatem uznać, że jednym z trendów jest właśnie opieranie się na historii,

¹² D. Koon-hong Chang, *City Diplomacy...*, s. 134-160.

tradycji i wartościach. Historia jest bowiem ważnym elementem w stosunkach międzynarodowych. Często dotyczy stosunków pomiędzy sąsiadami, a jak pokazują przykłady wielu państw, nie jest możliwe kształtowanie wizerunku bez odniesienia do historii, gdyż zazwyczaj jesteśmy obecni w narracjach historycznych innych narodów. Dyplomacja historyczna bazuje na działaniach o charakterze informacyjnym i edukacyjnym. Według Beaty Ocieпки kształtowanie przekazu historycznego przekazywanego za granicę odbywa się przez organizowanie oficjalnych obchodów rocznicowych i uczestnictwo w nich, a także przez politykę kulturalną, oświatową i naukową¹³. Coraz więcej miejsca poświęca się problemom dziedzictwa kulturowego, następuje również wzmożone zainteresowanie przeszłością i pamięcią. Między historykami toczą się spory dotyczące przeszłości, jej rozliczania, które pasjonują opinię publiczną, również media. Można więc uznać, że prowadzona przez państwa wewnętrzna polityka historyczna staje się podstawą do formułowania zagranicznej polityki historycznej.

Z pojęciem dyplomacji historycznej wiąże się również „polityka pamięci”, która jest określana jako próba wpływania przez polityków na zbiorową świadomość obywateli dotyczącą przeszłości poprzez własne intencjonalne działania oraz przez instytucje państwowe¹⁴. W literaturze spotyka się również pojęcie lokalnych polityk pamięci, które dotyczą poszczególnych regionów lub miejscowości, a które mają na celu zmianę sposobu postrzegania przez ich mieszkańców swojej przeszłości, a wtórnie stworzenie lub umocnienie przez nich poczucia wspólnoty¹⁵. Oczywiście, jak zauważa Łukasz Skoczylas, lokalne polityki pamięci mogą być zgodne z państwową polityką w tym zakresie, mogą być też narzucane odgórnie, zwłaszcza gdy mamy do czynienia ze zmianami geopolitycznymi¹⁶. Warto również wspomnieć, że najczęściej tę politykę prowadzą instytucje samorządowe (w naszym przypadku będą to muzea), których celem będzie wpływanie na sposób postrzegania przeszłości danego obszaru przez jego mieszkańców i osoby odwiedzające je np. jako turyści. Należy zauważyć, że nie istnieje jedna polityka pamięci, mamy bowiem do czynienia z wieloma podmiotami, które zajmują się tą dziedziną, a zatem istnieją różne wersje polityki pamięci, konkurencyjne wobec siebie. Widać również, że tematy podejmowane na szczeblu lokalnym oscylują wokół zagadnień, którymi nie są zainteresowane władze centralne, np. migracje. Kluczem do sukcesu jest uświadomienie sobie przez samorządy, że prowadzenie działań w zakresie *city diplomacy* jest złożonym procesem, któremu musi towarzyszyć wiedza na temat kontekstu historycznego, w szczególności po to, by zapewnić zgodę zainteresowanych władz lokalnych na wszelkie inicjatywy czy działania.

Jak pisze Natalia Grincheva, muzea są ważnymi aktorami dyplomacji kulturalnej oraz dyplomacji miast ze względu na siłę swoich działań społecznych, w które angażują globalną publiczność, ułatwiając międzynarodowe relacje kulturalne, ale również ze względu na realne zasoby materialne muzeów, takie jak same zbiory i obiekty

¹³ B. Ocieпка, *Zagraniczna polityka historyczna: Polska między Niemcami a Rosją*, [w:] B. Ocieпка, *Historia w dyplomacji publicznej*, Warszawa 2015, s. 212.

¹⁴ L.M. Nijakowski, *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008, s. 44-45.

¹⁵ Ł. Skoczylas, *Lokalne polityki pamięci*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2015, nr 4, s. 249.

¹⁶ *Tamże*, s. 250.

muzealne¹⁷. Z drugiej strony ich potencjał jest często niewykorzystywany. Jak zauważa Marcie M. Muscat, muzea stosują narzędzia dyplomacji publicznej, przekazując komunikaty w sposób, który pozwala odbiorcom dojść do własnych wniosków. Tworzą ekspozycje i oferują interpretacje, ale to zwiedzający decydują o poziomie swojego zaangażowania, stąd są wiarygodnym dla odbiorcy źródłem *soft power*. Odbiorca ma przekonanie, że jego doświadczenie muzeum jest własne. W ten sposób muzeum staje się agentem *soft power* – czyli podmiotem promującym wymyśloną przez siebie agendę¹⁸. Muzea mogą również wykorzystywać wpływy na swoją korzyść, a także na korzyść ośrodków (zwykle miejskich), w których się znajdują¹⁹. Według Christine Sylvester są również aktorami międzynarodowymi, gdyż jako instytucje są zaangażowane w stosunki międzynarodowe, ale również mogą być uwikłane w politykę²⁰ – chociażby przez fakt organizowania wystaw, w których podejmowane są ważne z punktu widzenia środowiska międzynarodowego tematy.

Przyglądamy się wybranym współczesnym miastom, ich polityce w obszarze różnorodności kulturowej, uwzględniając perspektywę historyczną. Wiele z nich korzysta z historycznych doświadczeń, budując współczesne tożsamości. Przeszłość, wielowiekowa tradycja, architektura, ludzie, doświadczenia wielu pokoleń mają współcześnie istotny wpływ na kształt i politykę miast. Migranci, obcy, inni przybysze byli i są nieodłącznym elementem krajobrazu miast na całym świecie. W europejskich ośrodkach niekiedy dochodziło do prawie całkowitej wymiany ludności, co skutkowało budowaniem ich tożsamości niemalże od podstaw. Miasta często prowadzą działania z zakresu *public diplomacy* (*city diplomacy*) z wykorzystaniem trudnej historii, by zaprezentować się w przestrzeni międzynarodowej jako otwarte, z bogatą przeszłością. Analizowane w tekście przypadki miast wykorzystują swoją przestrzeń i aktywność do promowania dialogu międzykulturowego i integracji społecznej. Można uznać, że ośrodki, które są bardziej niż inne miejsca zróżnicowane kulturowo, świadome obecności diaspory, dotknięte wielokrotnie migracjami, częściej są też wyczulone na kwestie związane z otwartością i tolerancją. Miasta od wieków są zdecydowanie wielokulturowe i przejmują w pewnym zakresie rolę inicjatora w budowaniu tej wielokulturowej przestrzeni. Jest to widoczne w komunikacji wewnętrznej wobec swoich mieszkańców, jak i w procesie budowania wizerunku miasta na arenie międzynarodowej. Budowanie wspólnoty pamięci, prowadzenie spójnej narracji z wykorzystaniem historii staje się dla wielu miast bardzo istotnym elementem wzmacniania tożsamości i wizerunku.

W naszej ocenie muzea zaczynają odgrywać szczególną rolę we wzmacnianiu międzynarodowych relacji, lokalnych tożsamości i polityki pamięci. W naszych badaniach wykorzystaliśmy przypadki dwóch wybranych muzeów, które prezentują wielokulturową przeszłość miasta i państwa. Miasta, w których znajdują się te placówki, mają wymiar

¹⁷ N. Grincheva, *Museums as Actors of City Diplomacy: From „Hard” Assets to „Soft” Power*, [w:] *City Diplomacy Current Trends and Future Prospects*, red. S. Amiri, E. Sevin, Cham 2020, s. 111.

¹⁸ M.M. Muscat, *The Art of Diplomacy: Museums and Soft Power*, „E-International Relations” 2020, 9 XI, [online] <https://www.e-ir.info/pdf/88508>, 20 VIII 2021.

¹⁹ Piszą o tym m.in. G.D. Lord, N. Blankenberg, *Cities, Museums and Soft Power*, Washington 2015.

²⁰ Szerzej na ten temat pisze: Ch. Sylvester, *Art/Museums: International Relations where We Least Expect*, New York 2016.

symboliczny, ale ich działalność jest nie tylko elementem polityki miasta, ale odwołuje się do pamięci historycznej oraz polityki państw. Traktujemy muzea jako instrumenty dyplomacji kulturalnej, które wzmacniają więź między mieszkańcami, ale także kształtują pamięć zbiorową. Wybrane przez nas placówki stały się swego rodzaju symbolami wielokulturowej tradycji miast i państw, w których się znajdują. Muzea, nie tylko te prezentowane w tym artykule, stają się stałymi elementami polityki zarówno miast, jak i państw. Opisane w tekście przypadki – szwajcarskiego Zurichu i kanadyjskiego Halifaxu, są przykładami przenikania się przekazów wspólnych – zarówno na poziomie miasta, jak i państwa. Zdaniem Jarosława Klasia nośnikami zbiorowej pamięci historycznej mogą być: 1) przede wszystkim ludzie; 2) ludzkie działania – przypominają o treściach zbiorowej pamięci, np. uroczyste obchody rocznicowe, akademie, spektakle teatralne, strajki, protesty, manifestacje, pielgrzymki, ochrona zabytków, moda, fundowanie pomników, nadawanie i zmiana nazw, zmiana programów szkolnych, traktaty międzynarodowe; 3) środowiska – są nośnikami same w sobie i gromadzą wytwory przeszłości, przechowują pamięć o przeszłości ze względu na jej duże znaczenie dla nich; 4) nośniki niematerialne – związane zazwyczaj z kulturą oralną, przekazywane są przez jednostki – strażników pamięci, przepadają wraz ze śmiercią nosiciela, o ile nie zyskają jakiejś formy materialnej, np. języki, mity, opowieści; 5) techniczne środki zapamiętywania – umożliwiają przetrwanie pamięci o danej wspólnotie bez kontaktu z jej członkami; 6) przedmioty – przede wszystkim przedmioty codziennego użytku, komunikują sobą znaczenia symboliczne, przywołują skojarzenia i wyrażają pamięć o przeszłości – nieraz tworzone specjalnie w tym celu, np. reprodukcje, pocztówki, znaczki, monety, stroje, orderzy i odznaczenia; 7) przestrzeń – budowana z całego zbioru nośników pamięci, kompilacja wielu elementów, niejednokrotnie integrująca je w jedno znaczenie, nasycona symbolami i skojarzeniami, można rozróżnić przestrzeń publiczną i prywatną, np. budowle i ich układy, miasta, krajobrazy, świątynie, ratusze, wnętrza domów i mieszkań, pomniki, cmentarze; 8) elementy natury – przez nadanie im znaczenia symbolicznego lub stworzenie przez człowieka stają się elementem kultury, np. lasy, skały, pola, łąki, góry, morza, krajobrazy; 9) media masowe; 10) instytucje – specjalnie powołane do tworzenia i gromadzenia wytworów przeszłości, a także przechowywania i ochrony pamięci, w tym archiwa, kino i właśnie muzea²¹. Szczególna rola przypada muzeom. Te, które są przedmiotem analizy w tym artykule, dowodzą, jak ogromne jest znaczenie prezentowanej w ich zbiorach „przeszłości” dla tego, co dzieje się wokół dziś.

DWA MIASTA – DWIE HISTORIE

W artykule tym analizujemy przypadki dwóch miast: Zurichu i Halifaxu, które z racji swojego położenia, historii kraju, doświadczeń mieszkańców, wzmacniają wizerunek miasta poprzez działania z zakresu różnorodności kulturowej.

²¹ J. Klas, *Muzea historyczne – pomiędzy pamięcią zbiorową a polityką pamięci historycznej*, „Zarządzanie w Kulturze” 2013, nr 14, z. 3, s. 204-205.

Pierwszym przykładem jest Zurich, symbol państwa, dla którego różnorodność kulturowa jest stałym elementem tożsamości. Szwajcaria doświadcza wielorakiego zróżnicowania kulturowego. Z jednej bowiem strony podziały obecne od początku państwowości kraju – czyli różnice językowe i religijne. Z drugiej natomiast społeczność migrancka w Szwajcarii to dziś prawie 25% społeczeństwa. Położenie geograficzne, charakter mieszkańców, wpływy „wielkich” sąsiadów kształtowały ten kraj od samego początku. Obserwując postawy Szwajcarów wobec migrantów, cudzoziemców czy uchodźców, nie można zapominać o ich historycznych doświadczeniach. To właśnie w historii Szwajcarii należy doszukiwać się źródeł działań przede wszystkim z zakresu promocji różnorodności kulturowej, pomocy humanitarnej oraz ochrony praw człowieka i promocji demokracji bezpośredniej. Wystawa, którą można było oglądać w Landesmuseum w Zurichu – „Geschichte Schweiz”, cieszyła się ogromnym zainteresowaniem²². Była ona poświęcona historii Szwajcarii. Z dużym dystansem do siebie samych autorzy wystawy oddali specyfikę i różnorodność tego małego kraju. Z jednej strony można było spojrzeć na Szwajcarię przez pryzmat stereotypów, a z drugiej przyjrzeć się historii szwajcarskiego społeczeństwa, zmian społecznych i ekonomicznych. Kuratorzy wystawy przekonywali, że prezentacja istotnych z perspektywy historycznej zdarzeń i obrazów powinna mieć znaczenie przede wszystkim dla młodszego pokolenia. Wystawa ta, jak i aktywność tej placówki muzealnej, nie symbolizuje jedynie aktywności miasta w zakresie budowania narracji o wielokulturowej historii miasta, ale wpisuje się szerzej w budowanie wizerunku państwa z migracyjnymi tradycjami. Jednocześnie warto dodać, że zarówno muzeum w Zurichu, jak i w Halifaxie stanowią jeden z elementów bogatej mozaiki narzędzi stosowanych przez te miasta do tworzenia pamięci historycznej.

Fot. 1. Zdjęcia przedstawiające migrantów przy budowie tuneli w Szwajcarii

Źródło: Landesmuseum Zurich, „Geschichte Schweiz”, 1 VIII 2016 – 6 I 2019, fot. Magdalena Ratajczak

²² Landesmuseum w Zurichu jest jedną z trzech placówek Landesmuseum Schweiz. Obecnie w muzeum można oglądać stałą wystawę „Geschichte Schweiz”. Istotną częścią ekspozycji pozostają pamiątki symbolizujące szwajcarskie migracje oraz te odnoszące się do problematyki uchodźców.

Wystawa w Landesmuseum w Zurychu w znacznej części poświęcona została migracjom. Obejmowała 800 eksponatów, które odnosiły się do trzech obszarów: migracje, polityka oraz wyznanie i gospodarka. Autorzy pokazali, jak kluczowe dla kształtowania tożsamości, ale także państwowości były migracje. Co ważne – zarówno migracje Szwajcarów do Europy, Ameryki Północnej i Południowej, jak również obecność uchodźców i migrantów w Szwajcarii²³. Historia kraju to właśnie także migracje. Stały się one istotnym symbolem szwajcarskości. Szwajcarzy pokazują na przykład, jak cenne są doświadczenia historyczne w kształtowaniu postaw obywatelskich. Wielowiekowe doświadczenia migracyjne własnego narodu mogą mieć wpływ na kształtowanie współczesnych postaw obywateli. To, co jest cenne, zarówno z perspektywy miasta, jak i państwa, to umiejętna narracja o historii, z uwzględnieniem aktualnych problemów społecznych.

Fot. 2. Część wystawy poświęcona migracjom

Źródło: Landesmuseum Zurich, „Geschichte Schweiz”, 1 VIII 2016 – 6 I 2019, fot. Magdalena Ratajczak

Drugim omawianym przykładem jest Halifax, stolica Nowej Szkocji w Kanadzie. Kanada stała się swego rodzaju symbolem wielokulturowości, gdyż została uznana za pierwsze państwo na świecie, które w 1971 roku przyjęło politykę wielokulturowości. Do dziś to kraj niezwykle zróżnicowany kulturowo, z ponad 250 grupami etnicznymi, wielojęzyczny, z bardzo różnorodnymi etnicznymi mediami. Halifax łączy w sobie te elementy wielokulturowości. To tutaj przenikają się światy imigrantów kanadyjskich i przedstawicieli Pierwszych Narodów. To miejsce szczególnie istotne z uwagi na społeczność Mi'kmaq. Tu właśnie znajduje się Canadian Museum of Immigration Pier 21, w miejscu bardzo wyjątkowym i symbolicznym. Pier 21 to był terminal oceaniczny, port migracyjny, miejsce, gdzie trafiali imigranci, którzy schodzili na ląd ze statków, które przybijały do wybrzeży Nowej Szkocji. Pier 21 przyjął ponad milion imigrantów w latach 1928-1971 i jest ostatnim zachowanym portem migracyjnym w Kanadzie.

²³ Landesmuseum Zurich, „Geschichte Schweiz”, 1 VIII 2016 – 6 I 2019.

Fot. 3. Wejście do Canadian Museum of Immigration Pier 21

Źródło: fot. Magdalena Ratajczak

Wystawy w Pier 21 prezentują zarówno politykę imigracyjną Kanady, jak i wielokulturowość tego państwa. Odnajdziemy tam bowiem miejsca i historie przedstawicieli Pierwszych Narodów, jak również niezwykle bardzo osobiste historie imigrantów. Muzeum to daje możliwość obejrzenia niezliczonej liczby zdjęć, filmów i map. Mamy okazję przebiec się w czasie i zobaczyć, jak wyglądała rejestracja kanadyjskich imigrantów. W wielu miejscach znajdują się spisane opowieści tych, którzy przeszli przez Pier 21.

Fot. 4. „Przybysze” z Europy

Źródło: Canadian Museum of Immigration Pier 21, fot. Magdalena Ratajczak

Jak przyznał Daniel Paul, postać niezwykła w Nowej Szkocji, jedna z najważniejszych osobistości społeczności Mi'kmaq, takie miejsca mają istotne znaczenie, ale pod

warunkiem że rozumiemy i uczymy się na błędach przeszłości. Nie można cofnąć czasu, ale w takich miejscach odnajdujemy tę przeszłość i próbujemy ją zrozumieć. Opowiadamy historię, używając różnych narzędzi. Muzeum jako „pomnik pamięci” jest ważne także dla naszej społeczności²⁴.

Muzeum oferuje także wiele aktywności online, nie tylko w czasie pandemii COVID-19. Można obejrzeć filmy, zdjęcia, czasowe wystawy. Jest także oferta skierowana do szkół i wirtualny spacer z przewodnikiem. Jednocześnie za pomocą aplikacji można uczestniczyć w „Enjoy the Museum from Home”²⁵.

Fot. 5. Powitalny banner w Pier 21

Źródło: Canadian Museum of Immigration Pier 21, fot. Magdalena Ratajczak

Warto także zwrócić uwagę na dodatkową aktywność – czasowe wystawy. W 2012 roku zaprezentowano zdjęcia „Shaping Canada: Exploring Cultural Landscape”. Bohaterami wystawy byli imigranci pochodzący z różnych krajów, którzy przyjechali do Kanady w różnym czasie i zamieszkują różne kanadyjskie regiony. Wystawa prezentowała i bogato opisywała losy rodzin włoskich, libańskich, żydowskich czy Sikhów z Toronto, Halifaxu, Calgary, Vancouver. Przybliżała trudności imigrantów, zmagania z językiem, odmiennościami kulturowymi, ale także klimatem. Jak podkreślili autorzy wystawy, bohaterowie ich zdjęć zmieniają od lat krajobraz kulturowy Kanady.

Kolejnym projektem jest Refuge Canada. Jak przyznają sami autorzy, ma on charakter interdyscyplinarny, łączący dane o uchodźcach na świecie i w Kanadzie, zdjęcia, osobiste doświadczenia uchodźców, a także pokazuje w ujęciu historycznym uchodźców sprzed lat i tych dzisiaj. Ten projekt ma być mostem łączącym przeszłość z przyszłością. Znajdujemy tu bardzo wiele odniesień do współczesnej Kanady. W tym przypadku miasto i muzeum symbolizują i utożsamiają politykę państwa. Autorzy wystawy

²⁴ Rozmowa z Danielem Paulem, Halifax, 2 III 2019, wywiad w posiadaniu autorki.

²⁵ <https://pier21.ca/home>, 21 VIII 2021.

zdecydowanie deklarują, że *chcą, by zwiedzający bardzo osobiście odczuli strach, zagrożenie i nadzieję – uczucia tak bliskie uchodźcom*.

Te dwa przykłady, które nazwałyśmy „Dwa miasta – dwie historie”, są egzemplifikacją umiejętnego przenikania polityki miasta i państwa. Oba ośrodki, wraz z muzeami, włączyły się w narrację prowadzoną przez swoje rządy i polityków, wzmacniając jednocześnie wizerunek miasta otwartego i wielokulturowego. Oczywiście nie tylko muzea są częścią ich wielokulturowej przestrzeni. Władze Halifaxu zdecydowały o zagospodarowaniu otoczenia muzeum, tworząc miejsca powiązane z wielokulturową przeszłością miasta, regionu i państwa²⁶.

PODSUMOWANIE

Przykłady powyższych muzeów pokazują, że miasta zabierają głos w ważnych z punktu widzenia przeszłości państwa tematach. Nie są to kwestie łatwe, często kontrowersyjne, tak w przeszłości, jak i we współczesności. Ale nie ulega wątpliwości, że w samorządach tkwi olbrzymi potencjał, zarówno jeśli chodzi o promocję kultury, jak i wzmacnianie polityki pamięci. Te dwa miasta zostały przez nas wybrane z uwagi na badania, które prowadzimy w Szwajcarii i Kanadzie²⁷. Podobnych przykładów na mapie świata można znaleźć więcej. Zwracamy jednak uwagę na Zurich ze względu na umiejętną narrację łączącą różne wątki migracyjne. Muzeum w Zurichu „opowiada” historię państwa szwajcarskiego, które ze społeczności migrującej stało się społecznością przyjmującą migrantów i uchodźców. Muzeum Pier 21 jest natomiast bardzo ciekawym przykładem „opowiadania” historii państwa, regionu i miasta, która jest jeszcze bardziej złożona. Jest to bowiem narracja prowadzona na wielu płaszczyznach i włączająca wiele społeczności, grup, odwołująca się niekiedy do bardzo trudnych i ciemnych kart historii Kanady. Samorządy bardzo często są organizatorami imprez, kultura stoi w centrum ich zainteresowania, ich działania charakteryzują się znacznym umiędzynarodowieniem. Miejsca mają potencjał, który może być wykorzystany w konstruowaniu polskiej polityki historycznej, dzięki promowaniu polskich miejsc pamięci oraz wiedzy o znaczących wydarzeniach historycznych, często nieznanych na świecie lub niedocenianych. Warto tej szansy nie zmarnować, bowiem w miastach tkwi olbrzymi potencjał promocyjny.

Muzea, które mają znaczenie w przestrzeni międzynarodowej, poświęcone migracjom, odgrywają coraz większą rolę w postrzeganiu państw i miast. Jak zauważa Jarosław Kłaś, mniej więcej od końca XX wieku muzea historyczne są ważnym elementem przekazywania, podtrzymywania i kształtowania pamięci zbiorowej społeczeństw. *Są jednymi spośród wybranych przez wspólnotę i wyspecjalizowanych w przechowywaniu*

²⁶ <https://www.saltwire.com/atlantic-canada/news/its-a-giant-step-in-nova-scotia-peace-and-friendship-park-unveiled-in-halifax-after-removal-of-cornwallis-statue-name-100602663/>, 20 VIII 2021.

²⁷ Badania realizowane były między innymi w trakcie stypendium Erasmus Mundus na Dalhousie University w Halifaxie oraz podczas pobytów badawczych w Zurichu, Bernie, Freiburgu oraz Lugano.

i przekazywaniu pamięci zbiorowej dowodów o przebiegu historii, a także wartości oraz przekonaniach, które często mają decydujący wpływ na zbiorową świadomość i postrzeganie przeszłości. W pewnym sensie symbolizują całe zjawisko zbiorowej pamięci²⁸. Muzea są jednocześnie bardzo dobrym przykładem przenikania przeszłości i teraźniejszości. To miejsca konfrontacji treści odnoszących się do lokalnych, ale i globalnych problemów i wspólnot, czego dowodem są przykłady zaprezentowane powyżej. Naszym zdaniem bardzo ważną rolę w kształtowaniu się krajobrazu kulturowego miasta odgrywają takie instytucje jak muzea. Prowadzone działania mogą mieć charakter integracyjny, edukacyjny, ale są często postrzegane jako jedno z ważnych narzędzi *city diplomacy*. Muzea, współpraca między instytucjami w wymiarze międzynarodowym wpływają na postrzeganie i pozycję miast. Przedstawione w tym artykule muzea prezentują wystawy o charakterze międzynarodowym, dotyczy to choćby wielokulturowej przeszłości Kanady czy Szwajcarii. Muzea i zasoby muzealne to także element dziedzictwa kulturowego. Muzea wspomagają narrację, „opowieść” miast o ich przeszłości, ale także przeszłości kraju czy regionu, jednocześnie budując bądź wzmacniając tożsamość obecnych mieszkańców i kształtując obraz miasta z wielokulturową tradycją.

BIBLIOGRAFIA

- Acuto M., Kosovac A., Hartley K., *City Diplomacy: Another Generational Shift?*, „Diplomatica. A Journal of Diplomacy and Society” 2021, vol. 3, no. 1, s. 137-146, <https://doi.org/10.1163/25891774-03010007>.
- Anholt S., *Tożsamość konkurencyjna. Nowe spojrzenie na markę*, Warszawa 2007.
- Barber B.R., *Gdyby burmistrzowie rządzili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Warszawa 2014.
- Florek M., *Podstawy marketingu terytorialnego*, Poznań 2006.
- Grincheva N., *Museums as Actors of City Diplomacy: From „Hard” Assets to „Soft” Power*, [w:] *City Diplomacy Current Trends and Future Prospects*, red. S. Amiri, E. Sevin, Cham 2020. <https://www.saltwire.com/atlantic-canada/news/its-a-giant-step-in-nova-scotia-peace-and-friendship-park-unveiled-in-halifax-after-removal-of-cornwallis-statue-name-100602663/>. <https://pier21.ca/home>.
- Kacowicz A.M., *Globalization and the Distribution of Wealth: The Latin American Experience 1982-2008*, Cambridge 2015.
- Klaś J., *Muzea historyczne – pomiędzy pamięcią zbiorową a polityką pamięci historycznej*, „Zarządzanie w Kulturze” 2013, nr 14, z. 3, s. 197-215.
- Koon-hong Chang D., *City Diplomacy and „Glocal” Governance: Revitalizing Cosmopolitan Democracy*, „The European Journal of Social Science Research” 2016, vol. 29, no. 2, s. 134-160, <https://doi.org/10.1080/13511610.2016.1157684>.
- Kotler P. i in., *Marketing Places Europe*, London 1999.

²⁸ J. Klaś, *Muzea historyczne...*, s. 206.

- La Porte T., *City Public Diplomacy in the European Union*, [w:] *European Public Diplomacy. Soft Power at Work*, red. J. Melissen, M.K. Davis Cross, London 2013.
- Landry Ch., Bianchini F., *The Creative City*, [online] <http://www.demos.co.uk/files/thecreativitycity.pdf>.
- Lord G.D., Blankenberg N., *Cities, Museums and Soft Power*, Washington 2015.
- Muscat M.M., *The Art of Diplomacy: Museums and Soft Power*, „E-International Relations” 2020, 9 XI, [online] <https://www.e-ir.info/pdf/88508>.
- Nijakowski L.M., *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008.
- Ociepka B., *Dyplomacja samorządowa w polskim modelu dyplomacji publicznej*, XI 2017, [online] https://www.researchgate.net/publication/321255155_Dyplomacja_samorzadowa_w_polskim_modelu_dyplomacji_publicznej.
- Ociepka B., *Zagraniczna polityka historyczna: Polska między Niemcami a Rosją*, [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, red. B. Ociepka, Warszawa 2015.
- Putnam R.D., *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*, „International Organization” 1988, vol. 42, no. 3, s. 427-460.
- Rozmowa z Danielem Paulem, Halifax, 2 III 2019, wywiad w posiadaniu autorek.
- Samorządowy i obywatelski wymiar polskiej polityki zagranicznej w działalności Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. Raport: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2016.
- Sanchez Chillon P., *The Cities Diplomacy Series (I): How Cities Are Taking Over the World*, 19 VIII 2014, [online] <https://urban360.me/2014/08/19/the-cities-diplomacy-series/>.
- Santera-Szeliga J., *Kulturotropia*, Warszawa 2021.
- Skoczylas Ł., *Lokalne polityki pamięci*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2015, nr 4, s. 247-261.
- Sylvester Ch., *Art/Museums: International Relations where We Least Expect*, New York 2016.
- Szromnik A., *Marketing terytorialny. Miasto i region na rynku*, Kraków 2008.

Marta RYNIEJSKA-KIEŁDANOWICZ – dr hab., politolog, pracowniczka w Zakładzie Komunikowania Międzynarodowego Instytutu Studiów Międzynarodowych na Uniwersytecie Wrocławskim. Zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień związanych z międzynarodowym *public relations*, dyplomacją publiczną i dyplomacją kulturalną. Autorka książki pt. *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej* oraz kilkudziesięciu artykułów związanych z obszarem *public relations* i dyplomacją publiczną.

Magdalena RATAJCZAK – dr hab. prof. UW, politolożka, kieruje Zakładem Komunikowania Międzynarodowego Instytutu Studiów Międzynarodowych na Uniwersytecie Wrocławskim. W badaniach koncentruje się na diasporach, polityce różnorodności kulturowej, pluralizmie kulturowym w mediach.